



ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ  
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ



Студенттер мен жас ғалымдардың  
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты  
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция  
студентов и молодых ученых  
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for  
students and young scholars  
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір  
11 апреля 2014 года  
April 11, 2014



**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ  
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың  
«Ғылым және білім - 2014»  
атты ІХ Халықаралық ғылыми конференциясының  
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ  
ІХ Международной научной конференции  
студентов и молодых ученых  
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS  
of the IX International Scientific Conference  
for students and young scholars  
«Science and education - 2014»**

**2014 жыл 11 сәуір**

**Астана**

**УДК 001(063)**  
**ББК 72**  
**Ғ 96**

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың ІХ Халықаралық ғылыми конференциясы = ІХ Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

**УДК 001(063)**  
**ББК 72**

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2014

ретінде ардақталғанын көрсетеді. Қытай императоры, Жоңғария хандығы, Орта Азия мемлекеттері Абылайды бүкіл қазақ ханы деп ресми түрде танығанымен, оның беделінің өсіп бара жатқанынан сескенген Ресей патшасы Екатерина II Абылайға Орта жүз ханы ретінде ғана сый-сияпат көрсетті. Бұл бір жағынан «бөліп ал да, билей бер» саясатының көрінісі еді. И.Неплюевтің: «Қырғыз халқында бас ханның болуы пайдалы болмайтыны былай тұрсын, зиянды да болуы мүмкін» деген пікірі мұны айғақтай түседі. Ол ол ма, Ресей патшалығы қазақ хандығына көптеген тыңшылар жалдап, жансыздар жіберіп отырғаны құжаттарда тіркелген, бұл мәліметтер зерттеуді қажет етеді. Ш.Уәлиханов Абылайдай шексіз билікке ие болған бір де бір қазақ ханының болмағанын, оның мемлекет билігін орталықтандырып, нығайту бағытындағы әрекеттерін ханның билігін алқалы кеңес арқылы шектеп отыратын рубасылар мен сұлтандардың өркөкірек үстемдігін тыңғандығын жазды. Бұнымен қатар Шоқан Уәлиханов: «Қазақтардың аңыз-әңгімелерінде Абылай айрықша қасиеті бар киелі, керемет құдірет иесі болып саналады. Оның жорықтары және батырларының көзсіз ерлігі мен қаһармандығы жыр-дастандардың арқауына айналған» деп атап көрсетті.

Қорыта айтқанда, Абылай хан дүниеден өткен соң, Қытай патшасы көңіл айтып, жаназасына арнайы империясы тарапынан оның жаназасына ресми өкілдер жіберілген жоқ және көңіл айту рәсімі де жасалмады. Мұны орыс отаршылдарының Абылай ханды айла-қулықтарымен өз ырықтарына көндіре алмай ыза болғандығынан туған әрекет деп көруге болады. Абылай ханның Ресей империясын мойындау арқылы Цинь мемлекетін және керісінше Қытай арқылы Ресейдің агрессиясын тежеу саясаты, хандық территориясының тұрақтануына және билікті күшейтуге ықпал етті. Билігінің үлкен аумақты қамтуы арқылы Абылай хан колонизациялық аппаратты тоқтату және империямен байланысты үзбеді көздеді. Ресей протекторатын мойындаудың салдары - Абылай ханның өлімінен кейін байқалып, нәтижесінде, оның мұрагері - Уәли хан тұсында хандыққа отарлау әкімшілігі тікелей әсер етіп, жоғары ханды өзіне тәуелді етті. А. Левшин былай дейді: «Өзінің күшіне сүйеніп, қажетіне қарай өзін біресе Ресейдің, біресе Қытайдың боданы екенін мойындай отырып, бірақ шын мәнінде-мүлде тәуелсіз билеуші болды» [6, 265 б]. Хан Абылайдың Ресей патшасымен өзін тең дәрежеде ұстап, орыстың шенді – шекпенділерін өзімен санасуға мәжбүр етіп, дербес саясат жүргізгені, тарихтағы сөзсіз ақиқат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ш.Уәлиханов : « Абылай хан.»-Алматы ,1985.
2. Х.Әбжанов : « Отан тарихы. »-Алматы,2013.
3. Б.Нәсенов : «Абылай хан.»-Алматы,2005.
4. Р.Б.Сулейменов, В.А.Моисеев: «Из истории Казахстана XVIII века.» - Алматы,1988.
5. Б.Нәсенов: «Абылай хан.»-Алматы-Новосибирск,2005.
6. А.И.Левшин: «Қырғыз-қазақтардың немесе қырғыз-қайсақтардың ордасы мен даласының сипаттамасы.» - Алматы, 1996.

## МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ «1917 ЖЫЛ ЕСТЕЛІКТЕРІ» ЕҢБЕГІ

**Ғұбайдуллин Ақан Берікұлы**

[Akan\\_uralsk@mail.ru](mailto:Akan_uralsk@mail.ru)

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Тарих факультетінің 4-курс студент, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.д., профессор Мұсағалиева А.С.

Ұзақ уақыт бойы жеке шаңырақ көтеріп, өз алдымызға еркіндік, азаттық алуды армандаған халқымыз, өз арман, тілегіне де жетті. Қазақстан өз алдына тәуелсіз мемлекет болып, ұмытыла бастаған салт-санамызға, мәдениетіміз бен тарихымызға жаңа леппен келіп, ден қоя бастады. Тәуелсіздігімізге жиырма жылдан астам уақыт өткенін ескеріп, қазақ тарихы үшін ерен еңбегімен аты қалған «елім деп еңіреген алпамсадай арыстандарымыздың»

арман тілегі орындалып отырғанда, осы арыстарымыздың өмір жолы мен қызметтерін ашып баяндап, бұрмаланған фактілерді ақиқат арнасына бұру, ұрпақтардың алдында олардың мәртебесін көтеру біздің және болашақ ұрпақтың борышы болмақ. Олай болса, тәуелсіздік алғанға дейін «халық жауы», «пантүркист», «ұлтшыл», «әлемдік буржуазия жансызы» деп айыпталған Мұстафа Шоқай есімі ортамызға қайта оралды.

Мұстафа Шоқайдың Кеңестік Қазақстандағы большевиктердің саясатын әшкерелейтін «1917 жыл естеліктерінен үзінділер», «Туркестан под властью Советов», «Кеңес статистикасының өтіріктері» және т.б. көптеген еңбектері бар.

Ақпан төңкерісінен кейін 1905 жылдан бастап өркендеген алаш қозғалысы қайта жанданды. 1917 жылғы сәуір-мамыр айларында Алаш партиясының облыстық, ішінара уездік съездері болып өтті. Алаш партиясының мақсаты - автономия құрып, тәуелсіздікке жету болды. "Ташкенттегі орыс қауымы тек Түркістанда автономиялық басқару мекемесінің ашылуына қарсы болып қоймастан, басқару түркістандықтардың орыстармен құқы тең болуына да қарсы еді" [1]. Бұл жағдай М. Шоқай төрағалық еткен "Түркістан өлкесі мұсылмандары Кеңесін" нақты әрекеттерге көшуге итермеледі.

1917 жылы 10 желтоқсанда Түркістан автономиясын жариялай отырып, М. Шоқай мен оның серіктері бұл мақсатты іске асырудың қаншалықты азапты, күрделі екендігін жақсы түсінді. Осыған байланысты М. Шоқайдан қалған естелік бар: ол Петербордан Түркістанға жүрер алдында өзінің төңкерістен бұрынғы ежелгі танысы Петербор солдат және жұмысшы депутаттары кеңесінің төрағасы, IV Мемлекеттік Думадағы социал-демократтар партиясының жөн сілтеушісі Н.С. Чхеидзеге кіреді. Чхеидзе оның алдағы жоспарының жай-жапсарын сұрағанда Мұстафа Түркістанға автономия әперуге күш салатынын, соның әзірлігімен айналысатынын айтқан. Сонда Мұстафаның айтқан жауабынан Чхеидзе шошып кетіп:

— "Құдай сақтасын, Шоқайұлы жолдас, еліңіздегі жерлестеріңіз арасында автономияны ауызға алмаңыз. Біріншіден, қазір бұл туралы сөз қозғау ерте. Екіншіден, сіздің Түркістан сияқты елде автономия дереу дербестік алып, бөліну деген мағынаны аңғартады", - деді [2,476.]. Мұстафа Шоқайұлы өмірінің соңғы сәтіне дейін Түркістан халықтарының тәуелсіздігі олардың мемлекеттік тұтастығына байланысты деген ойда болған. 1917 жылы шілденің 21-26-сында Орынборда 1-ші Жалпықазақ съезі болып бұл съезде 14 мәселе талқылауға түсті. Алдымен мемлекет құрылысы қаралды: «Русия демократическая, парламентарская республика болып, қазақ облыстары қоныс ұлт жегіне қарай облыстық автономия алуға тиіс»[1] деп ең негізгі мәселені шешкеннен соң, жер проблемасы жайында 14 баптан тұратын тұратын қаулы қабылдады. Ең мықтап айта алғандары «қазақ халқы, қазақ жері ешкімге берілмесін»[3],— деген үндеу тастады. Осындай дұрыс ой – пікір күні бүінге дейін күшін жойған жоқ. Съезге Ақмола, Семей, Торғай, Орал, Жетісу, Сырдария, Ферғана облыстары мен Ішкі Бөкей Ордасынан делегаттар қатысты. Қарашаның 22-інде Ферғана Хандығының бұрынғы астанасы Қоқан қаласында Бүкілтүркістандық Төтенше IV съезд ашылды. Оны Мұстафа Шоқай ашты. Съезд Ұлы Ресей революциясы жариялаған негізде өлкені мекендейтін халықтардың еркін білдіре отырып, "Түркістан территориялық жағынан Ресей Федерациясының құрамындағы автономиялы республика" деп жариялады. Жаңа мемлекеттік құрылым "Туркистони мухтариат" (Түркістан автономиясы) деп аталды.

Төтенше құрылтай 1917 жылғы 7 желтоқсанда, яғни Ресейде большевиктер билік басына келгеннен кейін бір айдан соң Қоқанда жиналды. Бұл құрылтай шын мағынасында Түркістанның ұлттық бірлігін айқын көрсетті. Большевиктердің түркістандықтарды бөлшектеп, құрылтай жиынына қарсы қойған әрекетінен түк шықпады. Сондықтан большевиктер комиссар Полторацкийді құрылтайға өздерінің делегаты етіп жіберуге мәжбүр болды. Большевиктердің өкілі бақылаушы ғана болып қоймай, құрылтай өкілдерімен айтысқа түсті. Тіпті Ташкенттегі "халық комиссарлары кеңесі" атынан құрылтайды құттықтап сөз сөйледі. Сөйлеген сөзінде Полторацкий Түркістан автономиясын қолдайтынын айтты, бірақ оның сөзіне ешкім сенбеді. Оның құрылтайға қатысуынан, құрылтайды құттықтап сөйлеген сөзінен Түркістанда Кеңес үкіметінің ұлттық негізі жоқ

екені айқын көрініс тапқан болатын. Солай бола тұра Түркістан автономиясы ұзақ уақыт өмір сүрмеді. Ол туралы автор өз естеліктерінде: "Өттең! Баяғы сол бейқамдығымыз, жөнді техникалық күштеріміздің тапшылығы, халық арасында саяси түсініктің жетіспеуі тағыда алдымыздан шықты. Бізге бұл бақытсыздықты саны аз болғанымен, тығыз топтасқан, қаруы мол дұшпанымыз алып келді. Автономиямыз екі ай ғана өмір сүрді де, мықты қаруланған дұшпаннан жеңілді...", деді [2, 50 б.].

1917 жылғы желтоқсанның 5-і мен 13-і аралығында Орынборда ІІ-ші Жалпықазақ съезі болып өтеді. Съезде Түркістан автономиясының басшысы Мұстафа Шоқай өзінің баяндамасын оқиды.

Осыдан кейін қазақ халқының автономиясы туралы мәселе қаралды. Съезд былай деп қаулы етті:

1.Тегі бір, мәдениетті, тарихы бір және тілі бір қырғыз (қазақ) халқы басым тұтас аймақ болып табылатын Бөкей Ордасы, Орал, Торғай, Ақмола Семей, Жетісу, Сырдария облыстары мен Ферғана, Самарқан қырғыз (қазақ) уездерінің, Каспий сырты облысы, Әмудария бөлімінің Алтай губерниясындағы қазақ аралас тұратын болыстарының территориялық-ұлттық автономиясы құрылсын.

2.Қырғыз (қазақ) облыстарының автономиясына Алаш атауы берілсін.

3.Жер бетіндегі барлық табиғи байлықтарымен, суымен, сондай-ақ жер қойнауымен қоса автономиялық Алаш облыстарының территориясы Алаштың мемлекеттік меншігі болып табылады.

4.Алаш автономиясының Конституциясын Бүкілресейлік құрылтай жиналысы бекітеді.

5.Қазақ (қырғыз) арасында тұратындардың бәріне азшылық құқығына кепілдік беріледі. Алаш автономиясының барлық мекемелерінде барлық ұлттардан пропорционалы түрде өкілдер болуға тиіс...

6. Алаш облыстарын жалпы күйреу мен анархиядан құтқару мақсатында 25 мүшеден тұратын Алашорда Уақытша Халық Кеңесі құрылып, олардың 10 орны қазақ-қырғыздар арасында тұратын орыс және басқа халықтарға берілсін. Алашорданың Уақытша орналасатын жері болып Семей қаласы таңдап алынсын. Қырғыз (қазақ) халқында бүкіл атқарушы өкімет билігін Алашорда дереу өз қолына алуға тиіс [1]. Бүкілқазақтық Алашорда Кеңесінің мүшелері сайланды. Олар: У.Танашев (Бөкей Ордасы), Х.Досмұхамедов (Орал облысы), А.Тұрлыбаев (Ақмола облысы), А.Бірімжанов (Торғай облысы), Х.Ғаббасов (Семей облысы), С.Аманжолов (жетісу облысы), М.Шоқай (Сырдария облысы). Облыстардан тыс Алашорда құрамына Ә.Бөкейханов, Ж.Досмұхамедов, Ә.Ермеков, М.Тынышбаев, Б.Құлманов, Ж.Ақбаев, Б.Мамытов, О.Әлжанов болды. Үкіметтің осы 15 мүшесіне орынбасарлар болып, қазақ өлкесінің әр түрлі өңірлерінен тағы да 15 кісінің кандидатуралары бекітілді.[4].

Съезд қарсаңында "Қазақ" газетінде "Алаш" партиясы бағдарламасының жобасы жарияланды. Осы айтылғандармен 5-6-шы қаулыларынан демократиялық принциптері айқын көрінеді. Алаш партиясының атынан қазіргі демократиямыздың принциптерін М.Шоқай сол 1917 жылы-ақ айтқан болатын. Осы бағыттарды бағалағанымыз абзал. Ол конституциямыздың бірінші бабында "Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары" екені айтылған.

1917 жылғы қараша – 1918 жылғы қаңтар аралығында өткен сайлау қазақ еңбекшілерінің басым көпшілігі «Алаш» партиясының бағдарламалық талаптарын қолдайтынын көрсетті. Жетісу губерниясында «Алаш» партиясының блогы сайлаушылар дауысының 27,5% - іш алды. «Алаш» партиясы Семей уезінде 85,6%, Торғай, Орал губернияларында 75% бұдан да басым жеңіске жетті. Сайлау нәтижесінің көрсеткеніндей, «Алаш» партиясы өкімет билігі жолындағы күресте большевиктерге елеулі оппозиция болды.

Әрине, Мұстафа Шоқай және басқа қазақ зиялылары бастап шаңырақ көтерген Қоқан автономиясы (мән маңызын төмендету үшін большевиктер қала деңгейіне түсіріп, әдейі

осылай атады, ал дұрысы - Түркістан автономиясының уақытша Үкіметі) Кеңес өкіметінің мақсат-мүдделеріне сай келе қоймады. Сондықтан да оның өмірі ұзаққа бармады: большевиктер ешқандай ымыраға келмеді, қайта түркістандық басшыларды қырып-жоюға кірісті. Сондықтан 1918 жылдың ақпан айының алғашқы аптасында қандықол большевиктер Қоқан қаласын атқылап, өртеп, автономиялық үкіметті озбырлықпен құлатты. Қоқан автономиясының жеңілу себептері: оның орнықты идеясы және нақты бағдарламасы болмағандығы айтылады.

Революция берген мүмкіндіктерді Қазақстан мен Түркістан халықтарының ұлттық азаттығы үшін пайдалана алмауы, М. Шоқайдың пікірінше, екі тосқауылдың болуынан еді.

Біріншісі - шын мәніндегі тәуелсіздікті танығысы келмеген уақытша үкіметтің, ал содан кейін оны алмастырған Кеңес өкіметінің қарсылығы.

Екіншісі - ұлттық күштердің алауыздығы және олардың саяси тұрғыдан нашар ұйымдасуы мен саяси күрес тәжірибесінің жетімсіздігі еді (сөз ретіне орай, бүгінгі күнгі Қазақстанның тәуелсіз мемлекет болып нығаюы кезінде М. Шоқай атап өткен осы екінші тосқауылдың белгілі дәрежеде орын алып отырғандығын ащы болса да айтуымыз қажет).

Тәуелсіз Қазақстанның азаттық алғанын мерекелеп жатқанымызда осы биікке апарар бұралаң да тар соқпақтың бастауында тұрған алаштың ұлы азаматтарын еске түсіруге борыштымыз. Солардың шағын шоғырында Мұстафа Шоқайдың алыстағы жарық жұлдыздай жарқыраған тарихи тұлғасының да өзіндік орны бар. Солардың бірі - қазақ қана емес, бүкіл түркі халықтарының ортақ қайраткері, саясаткер Мұстафа Шоқай.

#### **Пайдаланылған әдебиеттер:**

1. Шоқай М. Түркістанның қилы тағдыры. – Алматы: Жалын, 1992. – 184 б.
2. Шоқай М. Таңдамалы шығармалары. – Т.3.– Алматы: Қайнар, 2007. –384 б.
3. Нұрпейісов К. Алаш қозғалысы. - Алматы: Ататек, 1995. - 256 б.
4. Шоқай М. Таңдамалы – Т.1.– Алматы: Қайнар, 1998. – 512 б.

**ӘОЖ 930.1:94(574)«1941/1945»**

### **1941-1945 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ТАРИХНАМАСЫ (1941-2010 ЖЫЛДАР)**

**Ермеков Бақытжан Ермекұлы, Қадеш Мөлдір Қайратқызы**

[mir777kan@mail.ru](mailto:mir777kan@mail.ru)

**Білім мекемесі «Авиценна» медициналық колледжі студенттері, Семей қ., Қазақстан  
Ғылыми жетекші – М. Қанатұлы, Г.С. Далелова**

**Тақырыптың өзектілігі.** Қазақстан Республикасы 2010 жылы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерімен қатар Ұлы Жеңістің 65 жылдық мерейтойын атап өтті. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2010 жылдың 7 мамырында сөйлеген сөзінде Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің 65 жылдығымен және Отан қорғаушылар күнімен құттықтап, «Екінші дүниежүзілік соғыста біздің ержүрек отандастарымыз жауынгер бабаларының даңқты жолын лайықты жалғастыра білді. Олар қазақтың қайсар, рухы биік, батыр халық екенін дүние жүзіне дәлелдеп берді. Арын-байрақ, намысын- найза еткен ерлердің қаһармандығы аңызға айналды. Жасанған жауды біз жұмылған бірлігімізбен жеңдік. Қанқұйлы соғыс жылдарында бүгінгі Қазақстан халқының мызғымас бірлігі қалыптасты. Біз ел басына түскен зұлмат жылдардың зілдей салмағын жан-жүрегімізбен сезініп өстік. Сондықтан біз адамзат баласына орны толмас қайғы-қасірет әкелген сұм соғыстың жер бетінде енді қайталанбауын тілейміз» деп айта келе, Елбасы соғыста қаза тапқандардың рухы мен Ұлы Отан соғысының қазірде көзі тірі майдан және тыл ардагерлеріне ерекше құрметпен қарауға шақырады.

**Зерттеудің мақсаты:** Зерттеу жұмысының басты мақсаты -1941-1945 жылдардағы